

za vlastní život, zatímco lidé, kterým se v životě tolik nedaří, zdůrazňují spíše solidaritu či rovnost“. Není zde mým úkolem, abych dané sdělení potvrzovala či vyvracela, domnívám se ovšem, že v odborné literatuře by si zasloužilo uvedení zdroje.

Blanka Kissová
Univerzita Palackého v Olomouci

Torbjörn Bildtgård, Peter Öberg:
Intimacy and Ageing: New Relationships in Later Life
Bristol, Policy Press 2017, 212 s.

Intimní vztahy seniorů byly dlouhou dobu opomíjeným tématem nejen v sociálněvědním prostředí. Studie partnerského chování se zaměřovaly téměř výhradně na jedince reprodukčního věku, chyběly koncepty k popisu alternativních vztahových forem a starší ročníky tak byly obvykle šetřeny jen ve spojitosti s fenoménem vdovství, jež byly přisuzovány pocity osamělosti a negativní konotace. Ačkoliv se badatelská pozornost za posledních dvacet let na sféru intimity a sexuality seniorů obrací stále častěji, stereotypy připisující stáří fyzický úpadek a pokles zájmu o intimní záležitosti nadále vytvářejí informační mezeře v existujícím poznání. Švédští autoři Torbjörn Bildtgård a Peter Öberg v knize *Intimacy and Ageing: New Relationships in Later Life* chtějí výše zmiňovaným předpokladem čelit a – jak prozrazuje název monografie – studují právě intimní vztahy vznikající ve vyšším věku, které na ploše dvanácti kapitol zevrubně popisují a analyzují z mikro- i makrosociologických perspektiv. Zkoumají postoje, názory a osobní zkušenosti samotných seniorů, neopomíjejí však odkrývat ani proměnu strukturálních podmínek, které zásadní měrou umožnily vznik fenoménu nových partnerství ve vyšším věku, vlivy konkrétních strukturálních transformací na individuální prožitky či zkušenosti seniorů s novými vztahy i dů-

sledky, které mohou z daných partnerství vyplývat pro seniory, jejich rodiny či širší sociální sítě.

Závěry knihy jsou založeny na trojím typu dat. Prvním z nich je velké množství mezinárodních výzkumů publikovaných v angličtině, které autoři dále srovnávají s vlastními zjištěními, opřenými výhradně o data ze švédského prostředí. Ty autoři důkladně popisují v metodologické příloze, uvedené na úplném konci knihy. Zde se tak lze dozvědět, že jsou předkládané výsledky podloženy hned dvěma gerontologickými studiemi, realizovanými mezi lety 2010–2011 a 2013. První z projektů – kvalitativní interview – shrnuje data od 28 participantů/participantek ve věku 60–90 let, kteří navázali intimní heterosexuální vztah po dosažení šedesáti let či aktivně nového partnera hledají. Druhé, kvantitativní dotazníkové šetření je založeno na celostátním švédském survey, jehož cílem bylo nejen zjistit, do jaké míry jsou výsledky předešlého, kvalitativního interview reprezentativní pro danou populaci, ale také získat informace od jedinců žijících v dlouhotrvajícím partnerství a naopak těch, kteří jsou sami a nemají zájem o navázání nového vztahu. Především tato původní švédská data tak skýtají cenné informace, které jsou v knize prezentovány přesvědčivou a velice přehlednou formou.

Nejen to autoři dokazují již v úvodní kapitole, kde trefně ilustrují hlavní myšlenky knihy na příběhu kohabitujícího páru – švédských sedmdesátníků Caroline a Carla, přičemž tímto způsobem pozvolna představují základní témata a teoretické rámce, které budou čtenáře provázet po celý zbytek knihy. Nastihují tak nejen pestrost a komplexnost partnerských historií seniorů dnešního západního světa, ale i to, jak a proč se zcela zásadními způsoby zkušenosti současných generací starších odlišují od postojů a prožitků jejich předchůdců.

K možnosti seberealizace jedinců prostřednictvím intimních vztahů ve stáří nepochybnitelnou měrou přispěla reorgani-

zace strukturálních podmínek v kontextu pozdní modernity. Právě těmto změnám je proto věnována první část knihy (konkrétně druhá až čtvrtá kapitola). Představena jsou teoretická i empirická východiska, která přehledně shrnují obvyklé koncepty – proměnu trajektorie životního běhu a vytvoření období třetího věku, transformaci intimity, přechod od kultury manželství ke kultuře rozvodů a související postupné nahrazení tzv. společnosti vdov společností rozvedených i všeprostupující emancipaci žen, individualizaci a konzumerizaci. Autoři současně zdůrazňují, že ačkoliv lze dané strukturální proměny vysledovat ve většině zemí Západu, nelze přehlížet vliv historických a kulturně specifických podmínek na zkušenosti zkoumaných jedinců. Předkládané teorie navíc občasné příhodně rozvíjejí. Kupříkladu v souvislosti s popisem Giddensova čistého vztahu poukazují na skutečnost, že jsou senioři jeho ideálním prototypem, neboť jsou – na rozdíl od párů reprodukčního věku – oproštěni od vnějších pout (v podobě neplnoletých dětí či vzájemné finanční závislosti), díky čemuž tak lépe dostávají představě moderního – rovnostářského vztahu, v němž partneři setrvávají pouze pro vztah samotný a pozitivita z něj vyplývající a naopak z něj mohou kdykoliv odejít, pokud přestane být funkční. Vyvrací se tak stereotyp seniorů jakožto zastánců tradičního vztahového uspořádání (symbolizovaného jediným životním partnerstvím – manželstvím, končícím úmrtím jednoho z choťů a následným vdovstvím přeživší/přeživšího), přičemž je poukázáno na skutečnost, že senioři jsou naopak aktivními účastníky probíhajících transformací.

Jakým způsobem se dříve uvedené společenské změny odrážejí v nově vznikajících vztazích jedinců vyššího věku, osvětluje kapitoly pět až sedm. Zde již autoři vycházejí primárně z vlastních dat a poodhávají tak konkrétní zkušenosti a názory současných generací švédských seniorů. Výzkum individuálních životních biografii

poukazuje na již zmiňovanou komplexnost a heterogenitu partnerských historií daných jedinců, přičemž opět potvrzuje, jak významnou roli hrají předchozí vztahové zkušenosti při případném navazování nových vztahů ve vyšším věku. Autoři se současně zaměřují i na postoje seniorů vzhledem k různým formám vztahových uspořádání (LAT neboli living-apart-together, kohabitanace, manželství), přičemž akcentují vliv genderu (nejen) na preferované způsoby soužití – jelikož byla první manželství seniorů často tradičního charakteru, ženy obvykle kriticky reflektují svoji dřívější pečovatelskou roli a upřednostňují proto LAT ve snaze uchovat si vlastní autonomii; pro muže může být naopak obtížné postarat se sami o sebe, protože jsou více motivováni ke kohabitaci. Historii vývoje vztahů autoři popisují jako dynamický proces, jehož podstatnou součástí je neustálé vyjednávání zainteresovaných partnerů o podobě vztahu. Ukazuje se, že palčivým předmětem smlouvání bývá právě otázka sestěhování se, ve které se současně starší páry podstatně odlišují od těch mladších. Zatímco jsou páry reprodukčního věku strukturálními podmínkami podněcovány ke kohabitaci a následnému zakládání rodiny, starší páry jsou naopak od podobných normativních tlaků oproštěny a mohou svobodně prozkoumávat alternativní vztahové konstelace.

Důsledkům, které vyplývají z nově založených vztahů pro sociální sítě zainteresovaných jedinců či pro poskytovatele sociálních služeb, jsou věnovány kapitoly osm a devět. Diskutována je především role partnera jakožto nového primárního „společníka“ a zdroje emoční a praktické podpory, a tudíž i jeho úloha při zvýšení míry autonomie a nezávislosti seniora na jeho (již dospělých) dětech, jež tak přestávají být hlavními zprostředkovateli výpomoci. Zdůrazňován je i pozitivní vliv vztahu na well-being seniorů či procesy vyjednávání míry integrace partnera do stávající rodiny a širšího okolí. Zatímco některé do-

savadní výzkumy poukazovaly na skutečnost, že dospělé děti mohou svým rodičům (např. z obavy o ztrátu dědictví či náboženského přesvědčení) bránit v zakládání partnerských vztahů, švédská data mluví o opaku – tedy že děti své rodiče při navazování nových známostí mnohdy aktivně podporují a pomáhají jim kupříkladu založit i profily na internetových seznamkách. Autoři jsou si však vědomi, že v tradičnějších zemích kladoucích větší důraz na rodinnou morálku může být situace poněkud odlišná.

Je třeba vyzdvihnout, že ačkoliv současné výzkumy věnované párům starších ročníků obvykle cílí primárně na oblast sexuality, pročež intimita zůstává poněkud stranou badatelského zájmu, autoři v knize danou praxi opouští. Upozorňují, že je sexuální složka podstatnou součástí intimních vztahů, věnují jí však jen jednu samostatnou kapitolu. Zde zjišťují, jakým způsobem se proměnily sexuální normy v průběhu života respondentů, jak daní jedinci uváděné změny zakoušeli a jakou roli a význam pro ně sexualita má v partnerských vztazích v současnosti. Předkládané příběhy reflektují nejen liberalizaci v oblasti sexuálních norem, jež byla zásadní především pro ženy a možnosti jejich seberealizace, ale poukazují i na přetrvávající přesvědčení respondentů o důležitosti lásky a monogamie v nově vznikajících vztazích.

V knize je opakovaně zdůrazňován aspekt časového paradoxu, který spočívá v dostatku volného času, který seniorům oproštěným od zaměstnání přísluší, avšak omezeného množství času zbývajcího, spojeného s vědomím blížícího se konce života. Vlivu specifické existenciální struktury na vznik a rozvoj vztahů ve stáří, které tak mohou být pocíťovány jako mnohem křehčí i naléhavější, je proto věnována předposlední kapitola. Kniha je následně zakončena závěrečnou „diskusí“, jež však bohužel pouze shrnuje klíčová témata a závěry autorů, a tudíž nijak zásadně nepřispívá k rozvoji a podněcování další debaty o výsledcích předkládaného výzkumu. Au-

toři zde důkladněji projednávají pouze specifické kulturní podmínky studie, respektive švédského prostředí, jež je typické rozvinutým sociálním systémem, který podněcuje výrazný individualismus a osobní autonomii svých občanů, a tudíž i tamější vysokou mírou rozvodovosti a pozitivním přístupem k navazování vztahů v pozdějším věku. Švédsko je popisováno jako extrémní případ a pomyslný předvoj budoucího historického vývoje, pročež je současně označováno za výzkumnou laboratoř, na níž lze vysledovat budoucí globální změny v oblasti partnerských vztahů (nejen) biologicky starších ročníků. Ačkoliv je nastíněna i možnost druhá, tj. že se naopak situace ve Švédsku vlivem globalizace připodobní ostatním západním zemím, z textu je na první pohled patrné, že autoři upřednostňují spíše první variantu. Jakkoliv se však kniha snaží poukazovat na všudypřítomné strukturální změny a jejich vliv na partnerské chování starších generací, zůstává otázkou, do jaké míry jsou její závěry a futuristická očekávání aplikovatelné například na postsocialistické státy včetně České republiky.

Podstatný nedostatek knihy vyvěrá ze skutečnosti, že se autorům nepodařilo oslovit žádné informanty, kteří by se identifikovali jako homosexuální či bisexuální. Výsledky studie jsou tak omezeny pouze na heterosexuálně orientované seniory, respektive genderově smíšené páry, což zároveň značně ubírá na komplexnosti a úplnosti. Současně je nutné vytknout, že zkoumaný vzorek respondentů pochází převážně z městské střední a vyšší třídy, přičemž lze předpokládat, že v zásadě oplývá dobrým fyzickým zdravím. V kontextu výzkumu, který potvrzuje, že finanční zajištění či třídní původ jedince jsou podstatnými prekurzory životního standardu seniorů, a tudíž i možností realizace aktivního způsobu života a navazování nových vztahů, představuje podprezentovanost méně zaopatřených tříd zásadní handicap knihy. Nutno vytknout i přehlížení aspektů tranzice z třetího do čtvrtého věku či specifík oné

poslední životní fáze v souvislosti s intimními prožitky jedinců. Autoři sice zkoumají respondenty nad věkovou hranicí šedesáti let, vlivu postupující křehkosti a úpadku zdraví však věnují nedostačující pozornost. Naznačují sice nutnost vnímání časové perspektivy a postoje jedinců k postupujícímu stárání a s ním spojené eventuální nemohoucnosti, na druhou stranu se však tématem nijak blíže nezaobírají. Monografie tak poněkud nereflektovaně reprodukuje apel a normativní očekávání spojené s aktivním stárnutím a nutností partnerské seberealizace, jež však zdaleka není obecně přístupná pro všechny skupiny seniorů, protože ještě dále ostrakizuje ty méně (ať již zdravotně či finančně) obdařené z nich.

Je však třeba vzít v potaz, že bylo jedním z cílů autorů vzdorovat negativnímu stereotypu stárání jakožto období úpadku a ztráty a naopak představit seniory jako avantgardu, aktivně se účastnící transformace a liberalizace probíhající nejen v oblasti intimní sféry. Z daného pohledu je tedy nutné uznat, že se jimi stanovený záměr podařilo naplnit s jistotou a grácií. Anglicky mluvícímu publiku se díky tomu dostává do rukou čtivá kniha, která srozumitelnou a přehlednou formou poskytuje poměrně komplexní vhled do projednávané problematiky. Lze ji doporučit nejen dobře obeznámeným badatelům, ale i širokému okruhu začínajících výzkumníků či studentů, kteří se s předmětem intimity ve spojitosti s vyšším věkem setkávají poprvé.

Andrea Bělehradová

Dušan Janák: *Klasická sociologie ve střední Evropě: Mezi centrem a periferií*
Praha, Sociologické nakladatelství (SLON)
2018, 378 s.

Když byl profesor Ilja Šrubař v nedávném rozhovoru dotázán, které z českých sociologů a socioložek lze podle jeho soudu považovat za světové, uvedl: „Jestliže se světovost projevuje tím, že sociologické myšle-

ní a jeho výsledky významně ovlivňují způsob, jakým se společnost sama vnímá a jak aktéři jednají, pak mne napadá pouze T. G. Masaryk.“ Skutečně se zdá, že středo-evropské sociologie posledního století nezanechaly v současném globálním obrazu naší disciplíny nijak závažné stopy. Nahlédneme-li dnes do předních světových sociologických časopisů, jen zřídka se setkáme s texty autorek a autorů, jež by bylo možno označit jako středo-evropské. Můžeme tedy vůbec hovořit o specifické formě *středo-evropské* sociologie, nebo jde spíše o univerzální (tzn. zejména anglosaskou) sociologii, provozovanou jen „shodou okolností“ právě ve střední Evropě? Jak se tu naše disciplína etablovala a rozvíjela ve svých počátcích? A v čem tehdy spočívaly hlavní rozdíly či podobnosti mezi různými středo-evropskými oblastmi? Právě tyto otázky – spolu s řadou dalších – usiluje zodpovědět recenzovaná kniha Dušana Janáka.

Skládá se ze čtyř objemných kapitol, které doplňuje rozsáhlé úvodní slovo a stručnější závěrečné shrnutí. Zaměřuje se na „počátky“ sociologie ve střední Evropě, které autor ohraničuje jako asi čtyřicetileté období od počátku 20. století do vypuknutí druhé světové války. Sociologii vymezuje způsobem etiketizačním („všechno, co se za [ni] prohlašuje, nebo to, co za [ni] prohlašují ostatní“, s. 12). Uvádí, že v knize jsou pojednány tři základní oblasti: nejprve je předmětem zájmu proces institucionální sociologie z faktografického či historiografického hlediska, následně se autor obrací k rozboru sociologického diskurzu prostřednictvím obsahové analýzy vybraných sociologických časopisů a posléze se soustřeďuje na oblast sociologické teorie, konkrétněji pak obecné sociologické teorie, která je identifikována jako „nejperspektivnější“ pro „využití klasické sociologie v soudobém výzkumu“ (s. 16). Zbývající stránky úvodu Janák věnuje vymezení střední Evropy, institucionální a diskurzivní podobě vědy, vědeckému univerzalizmu a partikularismu, vztahu mezi centrem